

Glosa

Ferdo Kozak

*S*vet naših čustev in misli, nazorov in prepričanj se zdi, kot da se nam je, ne da bi vedeli kdaj, izprevrgel v močvirje, nad katerim se boči globoka tema. Nobena stopinja ni tod več trdna, nobena beseda čista glasnica iskrene, neskrotovičene, stanovitne notranjosti. Vse, kar koli bi utegnilo utrditi narodno rast ob zanesljivi opori občih vrednot, vse, kar bi moglo telo naroda zravnati z železno hrbtnico javne morale in odgovornosti, vse to se nekam po načrtu uničuje med nami, z naslado, ki ji ni imena. Ploha besed nam dan za dnem bije na ušesa, toda vse skupaj je le nalive praznih fraz in žalostno klokota ta poplava zavestnih laži po kanalih in žlebovih domačije ter razmaka trdne osnove. Dejanja hodijo vijugasto pot, dejanja so daleč od besed. Glej, ljubezen, ki je še včeraj javno postavila svojo vročo lepoto na ogled — danes se ji, mračni furiji, bliska nož sovraštva v rokah. Neprevidnemu se ti pripeti, da zalotiš sladko dobroto, kako si v temnem zatišju izmiva kri s plašča, svetost srca se prodaja za počen groš. Zvestoba se čez noč izprevrže v izdajstvo, „veliki ideali“ so krinka, pod katero se skriva lov za koristjo.

Dolga je vrsta teh „prevrednotenj“, dolgo bi bilo podrobno naštevanje, brez pravega pomena danes, ko vse kaže, da smo se že tako navadili prihuljenih računov na vse strani, da se jih niti ne zavedamo več, niti jih ne vrednotimo. Duh je otopel. Ni je več misli, ki bi bila kakor sekira na korenino. Vdanost v tek stvari med nami in zunaj nas, togi pasivizem, podoben mokri plahti na živih truplih, mrtve refleksije — to je odgovor duha na vso problematiko ene najtežjih prehodnih dob.

Mrtve refleksije! Kadar je pred več kot dvajsetimi leti legla noč na strelske jarke, je šinila izza črnih gričev svetloba reflektorjev, kakor bi se odpirale zlovešče oči. Ozirale so se iz smrti v smrt in v njih samih je sijal blede plamen smrti. Ta spomin se drami v srcu, ko zdaj uho prisluškuje ulici in družbi, ko prebira oko premišljevanja tu in tam. Duh ne razsvetljuje, ne ogreva. Kot hladno oko otipava razvaline, razgalja bedo in propast in je sam kakor žalostna sveča ob mrtvaškem odru. V stiski se zadovoljujemo z mrtvimi refleksijami, katerih reja sta dvom in obup. V njih luči se zdi vse izpodžrto in zrahljano, zanosita misel iz preteklosti usmiljenja vredna, prepričanje od danes nesmiselna dekoracija tega brezpomembnega, nemočnega našega življenja. S srditostjo desperada trga človek s sebe vezi, ki so ga kdaj povezale z narodno skupnostjo, tepta iluzije in prepričanja, peha od sebe politično misel kot najbolj umazan opravek med ljudmi, hkrati pa mu je vsebina kulturnih zakladov sklad

mrtvih črk, ki ga v ničemer ne obvezuje. S strahom se vprašuješ, ali je to res edini delež sredine, ki se ni nikdar zavestno borila, ki ni nikdar doživela nobene resnične zmage niti resničnega poraza?

Ob težkih urah, ko potrka usoda na dver življenja, se rast organizma razsvetli do zadnjih skrivnosti, do zadnjih svojih resnic. Kakor v elementarnem prividu se ti razkrijejo osnove življenja, da dojameš svojega bistva smisel in namen. To so trenutki, ko se narodom razodeva beseda stoletij in se jim onkraj preizkušenj in žrtev odpirajo možnosti novega prerojenja. Doživeli ga bodo, če bodo njih dejanja izraz in potrditev vse njihove biti.

Slovenci smo v teku zadnjih stoletij opravili svojstveno pot. Ne mislim obnavljati zgodb o borbah za jezik in kruh, pa o izgorevanju mož v sredini, ki jih ni ne umela ne ljubila, vendar so prav te zunanja znamenja procesa, ki se je vršil v nas in čigar posledica je ta, da si moremo vzeti danes ime narod. Živeli smo v okviru avstrijske države, ki ni bil le mehanična politična meja, ampak v prav toliki meri okvir sistema, ki je skušal oblikovati človeka in mišljenje. Avstrijstvo je imelo svojo določno izoblikovano življensko vsebino in ne samo zunanjo obliko. S to vsebino pa je bilo v opreki vse, kar je kdaj koli pri nas manifestiralo zavestno, progresivno slovensko misel. Če je bilo to, z druge strani pogledano, posledica evropskih dogajanj, odsev idej, ki so ustvarjale zgodovino drugod, se v ničemer ne izpremeni dejstvo, da je ravno ta boj zoper avstrijstvo pomenil našo pot v življenje, naš boj zoper smrt. V duha in srca rodov so se vraščale izpovedi tistih, ki so videli dlje in čutili ostreje, kot v osebne račune zagledani služabniki svojega gospoda; izpovedi o pravici in svobodi, o dostojanstvu človeka, o pozemeljskem bratstvu in o vrednotah vsega živega. To je bila negacija fevdalnega gospoda in njegovih privilegijev, negacija oblasti, ki je z izigravanjem in zlagano moralno utrjevala svoj prestol in s tem vršila svojo tako imenovano zgodovinsko nalogo. Četudi v marsičem polovičarsko, od raznih struj med nami samimi tiščana ob tla, se je vendar počasi oblikovala dediščina svetlih trenutkov našega razvoja v slovensko življenjsko občutje, ki je nadvladalo avstrijsko apostolsko miselnost in slednjič dozorelo, če že ne v revolucijsko dejanje, pa vsaj v revolucijsko etiko, katere vroči izraz je bil Cankarjev prešerni posmeh črnorumeni „ideji“ na pragu svetovne vojne.

V novem državnem ustroju se je izkazalo, da smo se, kolikor smo sploh zaslužili ime narod, uveljavili edinole v smislu orisanega življenjskega občutja, ki nam je dalo življenje. Morda so bila dejanja tistih, ki so ravnali v našem imenu, temu občutju večkrat celo nasprotna, toda vrednotenje vsega dogajanja se je vedno opiralo samo nanj. In to vrednotenje je ves čas nezmotljivo delilo zrnje od plev, to vrednotenje je zapisavalo sleherno dejanje in slehernega moža v zgodovini na pravo stran, da bo rodovom za nami jasna in nepopačena podoba zadnjih dvajsetih let. To pomeni, da je vsebina nazorov, ki so nam bili stoletja vodilo v borbi za življenje, našemu položaju, našemu po naravi danemu poslanstvu ustrezajoča miselnost, ki venomer kaže k ljudstvu in zemlji, k čistim vrednotam življenja, v osvobojenje slovenskega človeka in v smiselnost njegovega nahanja. Kdor koli je in bo grešil zoper etiko te miselnosti, bo kakor list, ki je odmrll na veji, pa čeprav se bo zdela trenutna konstelacija ravno njeno

nasprotje. Torej smo ujeti v okvir tega naziranja, torej je naše, kljub vsem napakam in zmotam naše in vsaka njegova potrditev z naše strani je toliko, kakor potrditev nas samih. Kajti postaviti zoper usodo, ki prihaja od zunaj, usodo svoje biti, se pravi, stopiti v zgodovino.

V zadnjem letu se je zasukal svet okrog nas in zamajali so se temelji, na katerih je človek gradil skoraj pet sto let. Kakor si včeraj lagodno in z znanstveno točnim računom meril ceste sveta iz stoletja v stoletja, tako je iz nič vstal piš in dvignil s tečajev tako imenovani logični tek stvari. Obležali smo nekje ob strani, prepuščeni komur koli in čemur koli, nič več na maršu in v koloni, ampak prestrašeni in z vso svojo ideološko ropotijo vrženi v temo nevere in poraza.

Tak je bil občutek, ki nam je narekoval prvo reakcijo na razrvani svet. Problematika dogajanj se je zaostрила za nas v tipično slovenski zaključek: laž je, da ideje oblikujejo družbo. Sila in moč gresta preko slabotnih, sila in moč gresta za koristjo, pravica majhnih pa je le žalostna utvara.

V tej perspektivi smo nekam izgubili tla pod nogami. Koliko je med nami takih, ki so se hipoma otresli „zastarelih idej“ kakor cunj brez cene, ker se jim je zdelo, da je smešno ovešati se z njimi. Koliko src je klonilo v tihi resignaciji! In vendar je bil tak zaključek napačen; vendar bi morali pojmiti sodobno problematiko na čisto drug način, ki bi bil dostojen svobodnega, polnovrednega človeka in naroda.

Ideje in koristi — to nista dva izključujoča se pojma, dokler ostajata v okviru tistih zakonitosti, ki čuvajo, obnavljajo in dajejo življenje. Upoštevanje ravnovesja med obema — to je zgodovina te zemlje. Pogled, ki vidi le oblast močnih in sužnost slabih, vidi proces zgodovine le z ene strani in ne dojema tiste višje, v prirodi stvari zasidrane pravice, ki uravnava smrt in življenje na svetu. Kajti gotovo je, da je gola sila večkrat izpreminjala lice zemlje, nikdar pa ga ni hkrati prerajala. To je bil vedno delež drugih komponent razvoja.

In če spregovorimo o tem še besedo na svoj, slovenski račun: Res je, da ideje ne ustvarjajo zgodovine — toda ustvarjajo jo ljudje, ki so kljub vsemu do neke mere tudi njih inkarnacija. Ideje niso zato, da si jih ovešamo v okras okrog vratu, da posedamo z njimi na zapečku in verujemo vanje. Če si jih nismo osvojili v bežnem razpoloženju ali iz računa, ampak so rezultat stoletnega razvoja, kot je v zadnjem jedru njih rezultat naš narod, potem je vseh usodnih trenutkov problematika le v tem, ali se bomo znali uveljaviti, ali bomo sposobni ostati pred zgodovino kot svojih najčistejših resnic pogumni, zavestni nosilci ali ne. Naša stvar ni kalkulacija, ali so bile besede o pravicah malih narodov mlatev prazne slame, pač pa edino le to, da, če treba, tudi s krvjo potrdimo svoje prepričanje in obstoj.

Našega osnovnega življenjskega občutja, našega naziranja konkretni, realni plod sta slovenski narod in pa država, ki smo mu jo po svoji svobodni volji določili za okvir. Tod vodi pot dalje v napore za nove resnice slovenskega človeka. Zato je obramba teh dveh vrednot edini odgovor na vse, kar koli se dogaja okrog nas. In hkrati dolžnost do svojega poslanstva: marširati s tistimi, ki ustvarjajo svobodno človeško občestvo na zemlji, danes z delom rok in duha, jutri z žrtvijo in krvjo. V tem je svetla tragika vsega živega, pa tudi edina zmaga nad smrtjo.